

Інна Смірнова

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
аспірант кафедри теорії та філософії права

РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ: ЗАГАЛЬНЕ В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ

© Смірнова І., 2017

У статті простежено та науково висвітлено розвиток особистості в системі соціальних спільнот, визначено загальне в індивідуальному. З'ясовано проблему особистості як індивідуальності у контексті порівняння категорій "індивідуальність" та "особистість". Доведено, що розвиток особистості, розкриття її індивідуальності – це розвиток загальносуспільного в індивідуальному і через нього зростання багатства та розмаїття її духовного світу, розвиток ініціативи і творчих здібностей. Особистість реалізує себе лише поруч з іншою особистістю у процесі суспільної діяльності.

Формування особистості визначається історично системою суспільних відносин, культурою певної епохи, яку вона поступово опановує під час суспільної життєдіяльності. В реальному житті соціальне і природно-неповторне взаємодіють у людині з перших днів її життя. Як засвідчують і науковий аналіз, і практичне життя, індивідуальність не дана людині від природи, а задана їй самим способом буття – соціальним.

На формування особистості та специфіку її індивідуальних властивостей впливає характер соціальної спільноти, членом якої вона є. Найактуальнішою, з огляду на вплив соціальних спільнот на особистість, є їх диференціація з позицій щільності їхніх зв'язків з індивідом. За цим критерієм можна вирізнити три групи спільнот, які в статті ґрунтовно проаналізовані.

Ключові слова: людина; особистість; індивідуальність; суспільні відносини; спільнота; взаємозв'язок; формування особистості.

Інна Смирнова

РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНЫХ ОБЩНОСТЕЙ: ОБЩЕЕ В ИНДИВИДУАЛЬНОМ

В статье прослеживается и научно отражено развитие личности в системе социальных сообществ, определить общее в индивидуальном. Выяснено проблему личности как индивидуальности в контексте сравнения категорий "индивидуальность" и "личность". Доказано, что развитие личности, раскрытие его индивидуальности - это развитие всеобщего в индивидуальном и через него рост богатства и разнообразия его духовного мира, развитие инициативы и творческих способностей. Личность реализует себя только рядом с другой личностью в процессе общественной деятельности.

Формирование личности определяется исторически системой общественных отношений, культурой определенной эпохи, которую она постепенно овладевает во время общественной жизнедеятельности. В реальной жизни социальное и природно-неповторимое взаимодействуют в человеке с первых дней его жизни. Как

свидетельствуют и анализ, и практическую жизнь, индивидуальность не дана человеку от природы, а заданная ей же способом бытия - социальным.

На формирование личности и специфику его индивидуальных свойств влияет характер социальной общности, членом которой она является. Актуальной, учитывая влияние социальных сообществ на личность, является их дифференциация с позиций плотности их связей с индивидом. По этому критерию можно выделить три группы сообществ, в статье основательно проанализированы.

Ключевые слова: человек; личность; индивидуальность; общественные отношения; сообщество; взаимосвязь; формирование osobystosti.

Inna Smirnova

Educational and Research Institute of Law and Psychology

Lviv Polytechnic National University

Department of Theory and Philosophy of Law

DEVELOPMENT OF PERSONALITY IN THE SOCIAL COMMUNITIES: TOTAL INDIVIDUALLY

The article highlights traced and scientific development of the individual in the social communities to determine the total individual. Found out the problem of identity as individuals in the context of the category comparison "individuality" and "personality." Proved that the development of the individual, the disclosure of her identity - the development of general public, individually and through him increase wealth and diversity of the spiritual world, the development initiative and creativity. Personality realizes itself only next to another person in the social activities.

Formation of the person historically determined system of social relations, culture of a certain age, she gradually takes possession during public life. In real life social and natural unique interact in person with the first days of her life. As proved by scientific analysis and practical life, individuality is not given to man by nature, and given it the same way of life - social.

The formation of identity and specifics of individual properties affect the nature of social community, of which it is. The most urgent, given the impact on the individual social communities is their differentiation from the standpoint of their density Relations indyvidom. By this criterion can distinguish three groups of communities in the article thoroughly analyzed.

Key words: man; personality; individuality; public relations; community; relationship; osobystosti formation.

Постановка проблеми. Насамперед зазначимо, що вирішення проблеми співвідношення особистості та індивідуальності міцно пов'язане з розумінням проблеми індивідуалізації як провідного принципу буття індивідуальності. Рівні та специфіка творчих досягнень індивідуальностей у кожному епоху історії людства мають своєрідні характеристики (наприклад, титанізм славетних діячів Відродження, буржуазна індивідуальність як підприємництво та заперечення цього підприємництва у межах самої буржуазної культури, зокрема в ідеї надлюдини тощо). Індивідуальна психологія А. Адлера підбила певний підсумок прагнень буржуазної свідомості до вищих рівнів індивідуалізації. Радянські психологи, соціологи та філософи більше звертали уваги на необхідність індивідуалізації системи виховання громадян. У цьому вбачали продуктивну методологію формування гармонійно розвинутої особистості. Але вони істотно переоцінювали роль партійних органів, колективу і недооцінювали негативний реальний стан суспільних відносин у країні та їхній вплив на індивідуально-особистісне формування людини.

Аналіз дослідження проблеми. Ця проблема поставала перед мислителями протягом усієї історії розвитку людської культури (Теофраст, Лейбніц, Лабрюєйр та ін.), особливу увагу їй

приділили в XIX – XX ст. В. Дільтей, Е. Шпрангер, Ш. Бюлер та ін., а також вітчизняні вчені – В. М. Бехтерев, Б. Г. Ананьєв, Б. М. Теплов та ін. В ученнях про людину робилися неодноразові спроби класифікувати індивідуальність як на природничо-біологічному рівні (І. П. Павлов, В. М. Бехтерев), так і на рівні певних творчих досягнень людини як соціальної істоти (Т. Рібо, А. Ф. Лазурський та ін.). Останніми роками в розробку проблеми індивідуалізації значний внесок зробили й українські вчені Є. К. Бистрицький, В. Г. Кремін, С. Б. Кримський, В. Г. Табачковський, В. І. Шинкарук та ін.

Мета статті – простежити та науково висвітлити розвиток особистості в системі соціальних спільнот, визначити загальне в індивідуальному.

Виклад основного матеріалу. Задля з'ясування проблеми особистості як індивідуальності треба зіставити поняття “індивідуальність” та “особистість”. Перше існує поряд з другим як одна з його властивостей і є водночас істотною характеристикою типу конкретної людини, виражаючи спосіб її буття як суб'єкта самостійної діяльності; індивідуальність як особистість є немовби власним обрисом, носієм своїх вчинків і дій. Індивідуальне “Я” створює центр особистості, її внутрішнє ядро.

Поняття “індивідуальність” не збігається з поняттям “особистість”, якщо останнє характеризує людину з огляду на її соціальну зумовленість, соціальне вираження, виявляючи при цьому її соціальні позиції та орієнтації, то поняття “індивідуальність” розкриває форму, спосіб її буття. Саме на цьому шляху намагався знайти відмінність між згаданими поняттями Г. Гегель. Він писав, що особистість є головним визначенням права, набуває наявного буття переважно власності, але байдужа до конкретного визначення “живого духу”, з яким має справу індивідуальність [1, с. 358–360].

Отже, індивідуальність – одна з основних властивостей особистості, її суттєва характеристика, яка визначається за формою та способом буття людини як суб'єкта свідомої діяльності. Кожна людина на шляху до набуття статусу особистості характеризується певною індивідуальністю, мірою його формування. Її різнобічні властивості можуть виявлятися з різною силою. Особистість – це єдність соціального та індивідуального, суть її існування [2, с. 273]. Вона являє собою цілісну, індивідуалізовану систему соціально значущих властивостей людини (інтересів, потреб, здібностей), котрі формуються у процесі становлення конкретно-історичних видів діяльності відповідно до умов життя суспільства. Під час практичної діяльності людини соціальне й духовне поєднуються, відбувається самореалізація та самоутвердження особистості, її соціалізація, що водночас є її індивідуалізацією, індивідуальною формою привласнення нею суспільних відносин.

Розвиток особистості, розкриття її індивідуальності – це розвиток загальносуспільного в індивідуальному і через нього зростання багатства та розмаїття її духовного світу, розвиток ініціативи і творчих здібностей. Особистість реалізує себе лише поруч з іншою особистістю у процесі суспільної діяльності. Глибина й масштаби останньої, міра самореалізації людини, а також те, наскільки збігаються її інтереси з інтересами інших особистостей і суспільства, визначають рівень розвитку особистості. Отже, індивідуалізація перетворюється на фактор усебічного розвитку особистості. Суспільство може сприяти цьому, але саме воно здатне розвиватися лише за наявності реальних можливостей, свободи вибору, коли особистість є одночасно і законодавцем, і виконавцем, і творцем суспільства. Відсутність таких умов неминуче призводить до стагнації суспільства, однобічного розвитку певного різновиду людської діяльності (бюрократизація, мілітаризація, професійний кретинізм тощо), що погрожує людині втратою можливості бути особистістю.

Формування особистості визначається історично системою суспільних відносин, культурою певної епохи, яку вона поступово опановує під час суспільної життєдіяльності. В. Г. Нестеренко зазначає, що вирішальною умовою індивідуалізації людини є “її соціалізація – залучення людини до соціального шляхом прийняття в себе й перетворення на свій життєвий світ, відповідно до можливостей і вимог індивідуальних рис, здобутків соціального досвіду в найширшому його

розумінні” [3, с. 242]. Звичайно, в реальному житті соціальне і природно-неповторне взаємодіють у людині з перших днів її життя, а, можливо, ще й раніше. Але, як засвідчують і науковий аналіз, і практичне життя, індивідуальність не дана людині від природи, а задана їй самим способом буття – соціальним. “Саме соціалізація, здійснювана через наслідування, навіювання, через дію всієї системи виховання та освіти, саме соціалізація уможливорює індивідуалізацію” [3, с. 242].

Як вже зазначалося, особистість формується також під впливом соціального, визначається соціальними чинниками. Розкриваючи співвідношення та взаємозв’язок особистісного та індивідуального через поняття людського буття, можна твердити, що індивідуальне в особистості становить загальний вимір людського буття, здійснюваного як співбуття. Це – певний спосіб взаємодії природно-неповторного із соціальним за переваги першого. Людина залучається до співбуття з іншими людьми як індивідуальне буття. Індивід не може це здійснити через свою “примірниковість”. Він “такий, як усі” й тому не може бути смисловим центром відносин “людина – світ”. Щоб побудувати свій світ, треба бути індивідуальним утіленням соціального, осередком його смислової трансформації, а відтак “притягувати” й “випромінювати” до інших достатні смисли. Отже, людське співбуття здійснюється за наявності в ньому виміру індивідуального, відповідно й соціальне народжується лише поряд з індивідуальним.

Щоправда, можна розуміти це й інакше. Індивідуальне й соціальне можна тлумачити як самодостатні смислові аспекти спільного життя. Тоді виникає спокуса зосередитися на якомусь одному з них. Зокрема, у західній філософії першої половини XX ст. переважала орієнтація на індивідуальне начало в людському бутті. При цьому соціальне нерідко тлумачили як зовнішнє й навіть загрозливе для людини. Показовою можна вважати таку позицію в праці Ортеги-і-Гассета “Людина і люди”. Людину і суспільство автор розглядає як цілком автономні одиниці. Він уважає, що стосунки між людьми є не соціальними, а міжіндивідуальними; за своїм змістом вони особистісні, авторські. Соціальне – це зовнішнє щодо конкретної людини існування. Воно не створене, за нього ніхто не відповідає. Це – сліпа анонімна влада, яка перешкоджає виявленню творчих здібностей людини. Елементарною формою соціальності виступають звичаї, серед яких Ортега-і-Гассет вирізняє “слабкі” та “сильні”. Перших люди не помічають, а другі сприймають як примус зі сторони суспільства. “Слабкі” звичаї, яких не усвідомлюють, є найповнішим виявом соціального; до нього філософ зараховує насамперед мову. Але подальший аналіз цього питання спричинює висновок, що мова виступає наслідком постійного зіткнення соціального та індивідуального. Загальне в мові (“говорити”) перешкоджає вираженню в ній буттєвої сутності людини в безпосередньому мовленні (“сказати”). Отже, Ортега-і-Гассет визнає в самій структурі соціального наявне індивідуальне [3, с.44].

Зовсім іншу позицію займає соціологія, котра розглядає соціальне переважно як суто позитивне щодо індивідуального. Так, один із фундаторів європейської соціології, Б. Дюркгейм, виходив із того, що суспільство щодо індивіда є здійснюваною солідарністю, а ставлення людини до нього ґрунтується на довірі, безперечному прийнятті соціальних настанов.

Але хай як тлумачитимемо соціальне – як негативне чи позитивне щодо індивідуального, досвід його осмислення переконує в тому, що воно не лише уможливорює індивідуалізацію буття людини в суспільстві, але й саме (через свій нерозривний зв’язок з індивідуумом) набуває додаткової якості – особистісності. Достатня соціальність стверджується в людському бутті як особистісний стрижень, як його особистісний вимір.

Від того, які саме соціальні чинники формують особистість, залежать і індивідуальні риси особистості. Такими чинниками, що визначають індивідуальність, є сім’я, школа, робочий (трудовий) колектив; на більш загальному рівні людина формується як індивідуальність у певній соціальній спільноті.

Залежно від того, до якої соціальної спільноти за своїм походженням та існуванням належить особистість, а також від тих специфічних індивідуальних рис, які вона набуває внаслідок цього, психологи, соціологи та філософи вирізняють певні її типи. Типізація здійснюється найчастіше на психологічному чи соціально-філософському рівнях. Зокрема, досить цікаву типізацію особистостей запропонував психолог Б. Додонов. Поклавши в її основу головний різновид діяльності людини, від якої вона отримує максимальне задоволення, вчений визначив такі типи

особистості: альтруїстський (задоволення від допомоги іншим); практичний (максимум задоволення від продуктивно-корисної праці); гностичний (задоволення у пізнанні, науці, спостереженні). Досить подібну типізацію пропонує психолог Е. Шаров. Досліджуючи особливості життя й навчання студентів, він називає такі типи особистості: той, у кого мета – отримати задоволення; діловий; інтелектуальний [4, с. 204–205]. Але, як зазначають В. П. Андрущенко та М. І. Михальченко, соціальна філософія, враховуючи зазначені типізації особистості, “не зупиняється на жодній із них чи їх сукупності, вона формує свій власний підхід, що ґрунтується на таких критеріальних засадах, як ставлення людини до власності та влади, місце й роль людини в системі соціальних, передусім матеріальних, відносин, діяльна участь у громадському житті тощо” [4, с. 205].

За цими критеріями людина постає як представник тієї чи іншої соціальної спільноти, насамперед суспільного класу, нації, народності. Раб, рабовласник, феодал, буржуа, селянин, пролетар – це своєрідні соціальні типи особистості. Вони уособлюють усі характерні ознаки класу, поділяють його історичну долю, живуть і виражають його потреби, страждання, надії. Індивід із молоком матері засвоює національну самосвідомість (у випадку її наявності), психологію, характер. Усе це реалізується в соціальних діях за тих чи інших соціально-історичних умов.

Звичайно, приналежність окремих особистостей до тієї чи іншої соціальної спільноти не означає їх повної totoжності. Вони вирізняються за рівнем свідомості, характером і спрямованістю діяльності, соціально-значущими здобутками чи втратами, а також за індивідуальними рисами, які визначаються приналежністю людей за іншими критеріальними ознаками до інших соціальних спільнот. Наприклад, певна особистість, будучи приналежною до того чи іншого народу, класу, відрізняється від іншої своїм національним походженням, релігійним світоглядом тощо. Водночас зазначимо, що людина є не лише об’єктом суспільного впливу. Її розвиток – це процес перетворення її на суб’єкт удосконалення самого соціального середовища [5, с. 32]. Саме життя людини як індивідуальності є активним творчим процесом її самовиявлення й самоствердження у світі та власній свідомості [5, с. 121].

На формування особистості та специфіку її індивідуальних властивостей впливає характер соціальної спільноти, членом якої вона є. Які існують типи соціальних спільнот та як вони позначаються на індивідуальності особистості? Спробуємо коротко відповісти на ці проблемні запитання. Насамперед визначимося стосовно типізації спільнот. Без попередніх обґрунтувань можна твердити, що ставлення людини до соціальної спільноти є багатоплановим, а тому правильно спробувати розглянути під цим кутом зору саме спільноти. Найактуальнішою, з огляду на вплив соціальних спільнот на особистість, є їхня диференціація з позицій щільності їхніх зв’язків з індивідом. За цим критерієм можна вирізнити три групи спільнот.

Перша – спільноти, в яких індивіди пов’язані зовнішніми прикметами. Наприклад, люди, які живуть в один і той же час, утворюють спільноту, котру можна позначити як покоління; люди, які живуть в одній місцевості, створюють таку спільноту, як земляки. У цьому випадку маємо на увазі не характерологічні, поведінкові риси, котрі можуть бути властиві людям одного покоління (наприклад, повоєнне покоління), мешканцям однієї території, а власне сам факт життя у певному місці, у певний час. Такі спільноти аж ніяк не пов’язані з індивідуальними рисами людей, їхньою поведінкою. Такі спільноти П. Сорокін характеризував як номінальні [6, с. 74–156].

Друга – спільноти, в яких індивіди мають певну ідентичність життєдіяльності, поведінки, духовності, ментальності. Наприклад, усі військовослужбовці мають спільні риси в своїх ціннісних орієнтаціях, в оцінюваннях своєї праці, інших людей, у спілкуванні. Так само за ідентичними рисами можна визначити багато інших соціальних спільнот. Тут роль людини, індивіда у створенні спільноти не така пасивна, як у номінальній спільноті, але водночас і не детермінована якоюсь (певною) соціально-спільнісною орієнтацією. Просто люди подібні один на одного в житті, думках, діях, і як наслідок цієї подібності формується їхня соціальна спільність. Це – спільність totoжності індивідів, повторюваності багатьох, своєрідна сумативно-екстенсивна спільність [7, с. 196].

Третя – спільнота, яка ґрунтується на соціально-вибірковій, соціально-орієнтованій життєдіяльності індивідів. Тут люди не просто ідентично діють і думають, а так чи інакше усвідомлюють, відчувають, сприймають свою приналежність до певної спільноти, свою соціальну ідентифікацію. Так само вони усвідомлюють і якимось чином відображають у своєму духовному

світі й свою відстороненість від певних спільнот, сприймаючи їх як інші, не свої. Це – внутрішньо зафіксоване відображення, усвідомлення своєї змоги поєднатися з певною спільнотою, сприйняття соціальної ідентифікації з нею, своєї вилученості з інших спільнот є не статичним станом людини, а цілком реальною детермінантою її життєвої поведінки, своєрідною соціальною метою її життєдіяльності. Ґрунтуючись на цих соціальних детермінантах, люди діють так, щоб закріпити, посилити свою соціальну спільність, чіткіше виявити своє ставлення до певної соціальної спільноти як іншої. У цьому випадку момент творчо-соціальної, соціально-активної діяльності індивіда найвищий [7, с. 197].

На нашу думку, саме на основі соціально-вибіркової та соціально спрямованої життєдіяльності індивідів і формуються найрозвинутіші соціальні спільноти. Власне, можна припустити, що вони як такі складаються там і тоді, де і коли в їхню основу покладається соціально-вибіркова, соціально-цілеспрямована життєдіяльність індивідів. Для них можна запропонувати назву “органічні спільноти”. Можна також їх характеризувати як індивідуально-соціальні, маючи на увазі активність індивідів у їхньому творенні.

Висновки. Отже, соціальні спільноти поділяються на номінальні, сумативні та органічні залежно від ступеня активної участі людини в їхньому творенні, функціонуванні та розвитку. Звичайно, пропонований поділ не є жорстким, та й навряд чи є такі спільноти, котрі б йому строго відповідали. У номінальній спільноті можуть розвиватися моменти органічної спільності, а спільність, котра раніше була яскравим прикладом органічності, може бути зведеною до суто номінального зв'язку. І все ж запропонована диференціація може бути корисною з антропологічного погляду, з позиції людини, індивіда, особистості. Значущість саме цих аспектів у соціальній сфері безперервно зростає.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гегель Г. В. Ф. *Феноменология духа* / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – М., 1959. – С. 358–360. 2. *Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник* / [за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача та ін] ; [Текст]. – Київ; Харків: Рубікон, 1997. – С. 272–279. 3. Нестеренко В. Г. *Вступ до філософії : онтологія людини* / Владислав Григорович Нестеренко. – К., 1995. – 336 с. 4. Андрущенко В. П. *Сучасна соціальна філософія* / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К., 1996. – 368 с. 5. Дорошенко А. Б. *Соціальне середовище як фактор формування особистості: дис. ... канд. філос. наук* / Алла Борисівна Дорошенко. – К., 1994. – 247 с. 6. Сорокин П. А. *Общедоступный учебник социологии : статьи разных лет* / Питурич Александрович Сорокин ; Ин-т социологии. – Москва: Наука, 1994. – 560 с. 7. Гарасимів Т. З. *Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія* / Тарас Зеновійович Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 420 с.

REFERENCES

1. Gegel' G. V. F. *Fenomenologiya dukha* [The Phenomenology of spirit]. Moskow, 1959. pp. 358–360. 2. *Sotsial'na filosofiya : korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk* [Social Philosophy: Short encyclopedic dictionary]. za zah. red. V. P. Andrushchenka, M. I. Horlacha ta in. Kiev ; Kharkiv : Rubikon Publ, 1997. pp. 272–279. 3. Nesterenko V. H. *Vstup do filosofiyi : ontolohiya lyudyny* [Introduction to philosophy: human ontology]. K.iev, 1995. 336 p. 4. Andrushchenko V. P. *Suchasna sotsial'na filosofiya* [Modern social philosophy]. V. P. Andrushchenko, M. I. Mykhal'chenko. Kiev, 1996. 368 p. 5. Doroshenko A. B. *Sotsial'ne seredovyshe yak faktor formuvannya osobystosti : dys. ... kand. filos. nauk* [The social environment as a factor in identity formation: Dis. ... Candidate. Philosophy. Science]. Kiev, 1994. 247 p. 6. Sorokin P. A. *Obshchedostupnyi uchebnik sotsiologii : ctat'i raznykh let* [Public sociology textbook: articles in different years]. Moskow : Nauka Publ, 1994. 560 p. 7. Harasymiv T. Z. *Pryrodni ta sotsial'ni determinanty formuvannya deviantnoyi povedinky lyudyny: filosofs'ko-pravovyy vymir: monohrafiya* [Natural and social determinants of formation of deviant human behavior, philosophical and legal aspects: monograph] L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav Publ, 2012. 420 p.

Дата надходження: 25.12. 2016 р.